

Osvrta i kritike

Zdenka Janeković-Römer, *Višegradski ugovor temelj Dubrovačke Republike*. Zagreb: Golden marketing, 2003. 175 str.

Knjiga Zdenke Janeković Römer o Višegradskom ugovoru i njegovom značenju za dubrovačku državnost posvećena je jednoj središnjoj temi. no sastavljena je od dvije cjeline koje su sasvim različite naravi i metodologije.

Prvi dio knjige (str. 10-48) zamišljen je kao diplomatska raščlamba vladarske isprave izdane u Višegradu 27. svibnja 1358. Tekst privilegija i njegovog koncepta donesen je u izvorniku i uspjelom prijevodu Vlade Rezara, uz tekst transumpta iz 1403. i obavijesti o drugim prijepisima. Višegradski privilegij po prvi put se kritički objavljuje na temelju oba originala iz Državnog arhiva u Dubrovniku, no čitatelju ostaje nejasno zašto je za osnovu transkripcije izabrana isprava 89 a ne 89/1 ("dubrovački original"), koja je potpunija, bolja i koja je poslužila pri izradbi transumpta. Izdanje prate dobre fotografije Božidara Gjukića (šteta što je ona na str. 10 u tisku odrezana). Diplomatička analiza vrlo je iscrpna, a pisana je tako da bude razumljiva i onima čije je poznavanje te discipline skromnije. Pri razmatranju elemenata povelje (invokacija, intitulacija, inskripcija, arenga, naracija, dispozicija, koro-boracija, datacija) autorica posve umjesno koristi komparativni diplomatski materijal Ludovika i njegovih prethodnika, ne gomilajući usporedbe, nego birajući one koji - sličnošću ili razlikom - pomažu razumijevanju i interpretaciji Višegradskog privilegija.

Drugi dio knjige otvara se kratkim poglavljem "Prvi politički dodiri dubrovačke općine i ugarskoga kraljevstva" (49-51). Nakon što je sažeto iznijela rane vijesti o trgovačkim odnosima Dubrovčana s Ugarskom, Janeković Römer ukazuje na dva pravca kojima je Dubrovnik u 14. stoljeću uspostavljao političke i diplomatske kontakte s anžuvinskom kućom: "putem žita" preko mora s Napuljskim kraljevstvom, a nakon 1333. i na zapadnom bridu svog distrikta

(Ston-Pelješac) neposrednim kontaktima s dalmatinskim prostorom, u kojem se učvršćivao Ludovik. U poglavljima "Dubrovačka vlastela i mletačka signoria prije Zadarskog mira" (52-60) i "Teške godine rata i primirja 1346.-1356." (61-63) autorica najprije skicira evoluciju i oscilacije u odnosima Dubrovnik s mletačkim vlastima od kraja 13. do sredine 14. stoljeća. Navodi niz primjera sporova kneza i dubrovačke općine, otvorenih pobuna, otpora i neposluha prema zahtjevima mletačkog gospodarstva, te ocrtava sve jasniju i hrabriju artikulaciju političkih interesa dubrovačke komune i porast njezine samosvijesti u nastupima prema predstavnicima mletačke vlasti. S mletačko-genoveškim ratom sredinom 14. stoljeća te pristupanjem Ludovika genoveškoj strani počinje diplomatski hod Dubrovnik po rubu procije-pa, čije su se raspukline širile po Jadranu i obje njegove obale. Sve dok nije postalo jasno kakav se ishod može očekivati, Dubrovčani su igrali na sve karte: umirivali Mlečane, ali i opstruirali njihovo vladanje i otezali s ispunjenjem podaničkih obveza. U poglavlju "Teške godine rata i primirja 1346.-1356." (61-63) vrlo je sugestivno donesena slika neizvjesnog i nesigurnog vremena u dalmatinskim gradovima izmučenima ratnim sukobima, kugom i oskudicom. U "Trijumfu Ludovika Anžuvina" (64-68) Janeković Römer pokazuje kako je Ludovikova pobjeda dovela do primjene njegove formule "prava na Dalmaciju", s pozivanjem na Kolo-manovo vladarsko nasljeđe, ali u opsegu dotadašnjih mletačkih posjeda (od Istre do Drača), formule na kojoj počiva Zadarski ugovor. Boreći se za što bolji položaj u novom političkom okviru, Dubrovnik je mogao koristiti argument da nije nikada bio pod ugarskom krunom, no njegova pregovaračka snaga proizlazila je ponajprije iz osjetljive i vrijedne geopolitičke pozicije. U poglavlju "Početak dubrovačkih pregovora s kraljem" (69-79) autorica vrlo živopisno prikazuje pripreme dubrovačkog izaslanstva kralju, portretira ukoliko kratko svakog člana i opisuje napetost s kojom se iščekivala vijest o uspjehu te diplomatske misije, a zatim se seli na Ludovikov Višegradski dvor i prikazuje kako su se kroz pregovore mijenjale pozicije i pravili ustupci, u što se čitatelj može i sam uvjeriti

usporedbom koncepta i konačnog teksta Višegradskog privilegija. Razmotrivši prvo kako se u tom pitanju postupalo u drugim dalmatinskim gradovima, autorica opisuje "Spor oko izbora kneza" (80-85), koji se povlačio još gotovo godinu dana zahvaljujući neopisivoj upornosti dubrovačkog izaslanstva. Uspjehom u nastojanju da izbor poglavara bude u potpunosti u rukama dubrovačkog plemstva - što zapravo znači da vladar neće imati direktnog povjerenika u dubrovačkoj sredini - dubrovačka je strana mogla biti itekako zadovoljna. Politička autonomija i jamstvo slobodne trgovine na jedinstven su način vezale Dubrovnik uz ugarske i hrvatske vladare. U dugom poglavlju koje slijedi (s naslovom koji nije najsretnije pogođen, "Ugarska vlast u Dubrovniku i Dalmaciji", 86-116) prikazan je odlazak mletačkih predstavnika - u Dubrovniku smirenije i taktičnije proveden nego drugdje - te istaknut problem ostanka Jadrana pod mletačkom kontrolom, kako zbog Ludovikovog nedostatka moći na moru, tako i zbog prebacivanja njegovih vladarskih i dinastičkih interesa s talijanskog prema srednjoeuropskom prostoru. Nova anžuvinska vrhovna vlast davala je "mišiće" dubrovačkoj politici prema srpskim i bosanskim velikašima, ali i šire otvarala vrata trgovini na zapadnom i istočnom Sredozemlju. Zauzvrat, Dubrovčani su za vladara znali posredovati u diplomatskim sporovima, a prodorni i sveprisutni dubrovački trgovci bili su nadasve korisni izvori obavijesti s raznih strana. Ti su se odnosi zaštite i vjernosti znali i pomutiti uslijed pograničnih ili mjesnih trzavica, no odanost ugarskoj kruni nije postala upitnom ni dugo nakon Ludovikove smrti. Autorica je nadalje rekonstruirala krug kraljevih pouzdanika u Dubrovniku i pokazala kako je njihova okolina na njih proturječno reagirala, i štovanjem i sumnjom da to povjerenje koriste za osobni probitak. Posebno je zanimljivo tumačenje poznatog zahtjeva da se ubuduće na dubrovačku nadbiskupsku stolicu ne može uspeti domaći; u pozadini autorica prepoznaje borbu oko prava na investituru, odnosno pitanja kraljevog nadzora nad crkvenom vlašću. U knjizi se zatim pogled ponovno zaustavlja na prilikama u Dalmaciji i nezadovoljstvu prema vladaru zbog neostvarenih očekivanja,

ugrožavanja starih sloboda i iscrpljujućih tereata, što se sve odrazilo na okretanje gradova prema Ladislavu Napuljskom. Posebnim poglavljem "Osjećaj dalmatinske pripadnosti u 14. stoljeću" (117-122) autorica se zaustavlja na pitanju koje je već povremeno doticala u prethodnim razmatranjima. Vezivne elemente nalazi u mutnom sjećanju na antičke korijene, osjećaju pripadnosti kršćanskoj zajednici, gospodarskim i osobnim odnosima te - povremeno - staleškoj solidarnosti gradskog plemstva, no ističe također da je pripadnost različitim političkim okvirima i komunalna tradicija s plemićkom upravom otežavala političko savezništvo. Čak i u Ludovikovo vrijeme bilo je otvorenih sukoba oko granica, a dinastički sukobi i borba za prevlast nakon njegove smrti svrstavali su gradove na razne strane. Teško se s autoricom ne složiti kada zaključuje: "Dakako, ne može se reći da uopće nije bilo osjećaja šire, dalmatinske pripadnosti, no "domovina" je za dalmatinske građane u srednjem vijeku ipak završavala na granicama gradskog distrikta. Tek su ... tragična iskustva ratova s Osmanlijama i razočaranje u kršćansku slogu pružili platformu homogenizacije i počeli spajati ne samo Dalmaciju nego i druge hrvatske i slavenske zemlje novim osjećajem zajedničke pripadnosti. No, trebalo je proći mnogo vremena da intelektualna invencija koju su isprva dijelili samo pojedini učeni ljudi i oni bliski vlasti postane općeprihvaćeni stvarni osjećaj. ..." (121-122). Pitanjem historiografije, koje je već načeto u ovom poglavlju, autorica se potpuno posvetila u narednom, "Mletački i ugarski suverenitet u Dubrovniku - činjenice i tumačenja" (123-131). Analizirajući sliku mletačke vlasti u dubrovačkim kronikama 15.-17. stoljeća, Janeković Römer pokazuje kako je ona premazivana crnim ili ružičastim slojem, jer se prošlost tumačila u svrhu veličanja dubrovačke slobode i slave. Izdvajanje elemenata u prilog dubrovačkoj autonomiji i vrlinama plemstva došlo je izgrađnji vrlo snažnog i otpornog mita o dubrovačkoj neovisnosti, koji se ugnijezdio ne samo u javnom mnijenju nego i u historiografiji sve do 20. stoljeća. Sam Višegradski ugovor dobio je iznimno mjesto u dubrovačkoj samosluci, a oko diplomatskih poteza koji su mu

prethodili ispletene su prave legende. Najvršnjem historičarskom trolistu druge polovice prošlog stoljeća (V. Foretić-Stulli-Lučić) autorica priznaje da su izbacili "politiku iz svojih tumačenja dubrovačkog srednjovjekovlja", no u njihovim radovima ipak prepoznaje osobna nagnuća. Razdoblje nakon Zadarskog mira u hrvatskoj historiografiji čitano je u ključu učvršćenja osjećaja dalmatinske pripadnosti i integracije hrvatskih područja. Može se reći da je autorica u analizama koje su ovome prethodile i koje slijede u zaključnim poglavljima, crtajući perspektive iz dubrovačkog očišta, neke slojeve te interpretacije oljuštila a drugima dala čvršću podlogu. U poglavlju "Novi položaj Dubrovnika nakon Višegradskog ugovora" (132-141) autorica naglašava da su veze između dviju jadranskih republika na političkom planu oscilirale, no u svakom drugom pogledu cvale, temeljene na uzajamnim interesima te društvenim i kulturnim srodnostima. Uz već poznate aspekte dubrovačke državnosti pod ugarskim vrhovništvom, iz zapisnika dubrovačkih vijeća Janeković Römer iščitala je "osjećaj nade" i probuđen politički aktivizam. Nesputano budimskim okvirima, dubrovačko plemstvo ušlo je u nedvojbeno najkreativnije razdoblje na institucionalnom i zakonodavnom planu. Odnos prema ugarskoj kruni pretočen je u državnu simboliku i elemente ceremonijala bez ikakve zadržke, ali uvijek s dvostrukom porukom: o odanosti vladaru (čak i kada tog kraljevstva više nije ni bilo) i - važnijom - o državnoj samosvojnosti.

Knjiga završava podužim sažetkom na hrvatskom (142-146) i engleskom (147-152), prilogom s najvažnijim ispravama vezanima uz priznavanje ugarske vlasti i izvodima iz dubrovačkih kronika o višegradskim pregovorima (153-159), popisom ilustracija, izvorima i literaturom (161-167), kazalom osobnih imena (169-173) te bilješkom o autorici (175).

Višegradski ugovor temelj Dubrovačke Republike knjiga je puno širih koordinata i dubljih zaključaka nego što naslov sugerira. Oko te isprave zavrteo se čitav koloplet raščlambi koje se prostiru ne samo na znatan dio dubrovačke povijesti, nego se šire na Dalmaciju,

Veneciju, Hrvatsku i Ugarsku te rastvaraju prema pitanjima političkog identiteta i historiografske interpretacije. Autorica je pratila sve teme koje su se prirodno vezale uz ono što je proučavala i nema tog mjesta na kojem će se čitatelj osjetiti zakinutim za neko potpunije objašnjenje, a niti onog gdje bi bio zasut bespočetnim viškom. Unutar osnovne dvodjelnosti, struktura knjige vješto je izgrađena od kraćih poglavlja. Stručno i iskusno uredničko oko moglo je, doduše, i bolje pomoći autorici u doradi nekih elemenata ogrtača (od podloge naslovnice i nejasnih "naslova" početnih poglavlja do pitanja prezentacije priloga i smislenosti hrvatskog sažetka) u koji je umotan ovaj izvanredni tekst. No, to su sve sitnice. Bogati sadržaj precizno poduprt gradom i literaturom, nepogrešiv osjećaj za bitno i talent za poentiranje, uspjela konstrukcija cjeline (pogotovo drugog dijela) i spretni prijelazi, a sve to uz vrlo osoban i njegovan stil, postavljaju ovu knjigu Zdenke Janeković Römer među vrsna djela novije hrvatske historiografske produkcije.

Nella Lonza